

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

СЛІПАЧУК Тетяна Володимирівна

ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ЯК ФОРМИ
ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Спеціальність 12.00.04 – господарське право,
арбітражний процес

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 1993

ЛНБ України ім.В.Стефаника



00826204 (M)

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

СЛІПАЧУК Тетяна Володимирівна

ПРОБЛЕМИ ВІДЩОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ЯК ФОРМИ
ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Спеціальність 12.00.04 – господарське право,
арбітражний процес

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 1993



Робота виконана на кафедрі економічного права Київського університету ім.Тараса Шевченка.

Науковий керівник – академік Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор ПОВІРЧЕНКО І.Г.

Офіційні опоненти – академік Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор ЛУЦЬ В.В.

– кандидат юридичних наук, доцент КОСМІН Ю.П.

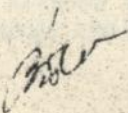
Провідна організація – Вищий арбітражний суд України.

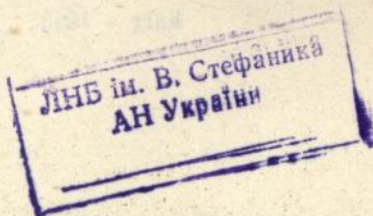
Захист відбудеться "23" березня 1993 р. о "18"
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 068.18.14
у Київському університеті /м.Київ-33, вул.Володимирська, 60,
ауд.253/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету /вул.Володимирська, 58/.

Автореферат розіслано "22" лютого 1993 р.

Науковий секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук, доцент


ШИВІКО В.П.



ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність дослідження.

Проблема удосконалення відповідальності в господарських відносинах є однією з центральних в науці господарського права. В умовах переходу до ринкової економіки воно набуває надзвичайної ваги. Рішуча спроба ввести в економіку незалежної України ринкові відносини створює враження, що цей факт сам по собі потягне різке підвищення виробництва. Однак, тут і підхід, і оцінка мають бути більш практичними.

По-перше, адміністративне руйнування державних структур, що раніше існували, розпад системи господарювання, заснованої на командно-адміністративних методах управління, розрив та деформація господарських зв'язків, які склалися у рамках колишньої союзної держави, не дозволить зробити це відразу.

По-друге, навіть у нових умовах, оскільки мова йде про регульовані ринкові відносини /в капіталістичних, індустріальних країнах вони завжди є такими/, потрібен чіткий правовий режим економічної відповідальності за порушення зобов'язань суб'єктами господарювання.

Труднощі утворення правової основи ринкових відносин полягають не тільки у двоякості економічних процесів та перетворень, які нерідко відірвані один від одного і не враховують соціально-економічних відносин, що формувалися в Україні протягом десятиліть, але і господарських зв'язків української держави в складі колишнього Союзу. Тому гострою є проблема не тільки орієнтації законодавчих актів на певний рівень розвитку ринкової економіки, але й забезпечення їх здатності регулювати реальні, існуючі економічні відносини перехідного періоду, які характеризуються гострою кризою виробництва, процесами інфляції, банкрутства під-

примств, дефіцитом сировини, матеріальних ресурсів та палива, поряд з іншими негативними явищами.

В Україні по ряду об'єктивних причин склалася двоїста система правового регулювання господарської діяльності: на основі цивільного та господарського права. Розвиток ринкових відносин не виключає державного регулювання економіки і не усуває неоднаковість між цивільно-правовим та господарсько-правовим підходом до регламентації відносин у сфері господарювання, зберігає, між іншим, певну змішану зону на стику цих двох галузей законодавства.

Процеси, які відбуваються в економіці, показали нездатність основного цивільно-правового законодавчого акту - Цивільного кодексу Української РСР¹ забезпечувати правове регулювання відповідних суспільних відносин та висунули завдання оновлення його реакції. Однак, саме ці обставини не тільки відродили, але й надали актуальності ідеї створення кодифіційного акту господарського законодавства - Господарського /Торговельного/ кодексу України, покликаного забезпечити єдиний, належний, практичний рівень регламентації всієї сукупності господарських відносин.

Ці завдання поставили перед господарсько-правовою наукою проблему аналізу і перегляду теоретичного матеріалу, вдосконалення категоріального і понятійного апаратів, аналізу діючого законодавства, щоб запобігти перенесенню у новий кодифіційний акт норм права, які б не відповідали вимогам дійсності і не були спроможні обслуговувати процеси господарювання, правового регулювання нових явищ господарської діяльності.

Розвиток багатокладності в економіці, надання суб'єктам
І Відомості Верховної Ради УРСР. - 1963. - № 30. - Ст.463.

господарської діяльності сукупності прав і свобод, які служать основою їх юридичної і економічної самостійності, утвердження підприємництва як засобу господарювання зумовили необхідність удосконалення механізму відповідальності у господарській діяльності, який не виявляє значного впливу на стан економіки.

Визначення сутності відповідальності в господарській сфері як поняття, що знаходиться на межі цивільного і господарського права, здійснюється двома галузями правової науки. Множинність наукових формулювань поняття відповідальності і ряду зв'язаних з ним /протиправність, вина, шкода, збитки/ можна пояснити, перш за все, відсутністю достатніх фактичних підстав для створення певної концепції. Пріоритет господарсько-правового підходу вважається у більш тісному безпосередньому зв'язку з господарською практикою, хоча рівень використання фактів, наприклад, в арбітражній практиці, для розвитку господарсько-правової теорії є недостатнім.

Логічна неточність і невизначенність теорії відповідальності у господарській діяльності, двоїстість правового регулювання застосування форм відповідальності утруднює використання суб'єктами господарської діяльності окремих форм відповідальності, і в першу чергу, такої як відшкодування збитків.

Незважаючи на те, що відшкодування збитків як форма відповідальності в більшій мірі відповідає відплатному характеру майнових відносин, її практичне застосування залишається невизначеним. Так, Арбітражний суд Донецької області у 1990 році прийняв до розгляду 12.309 справ, з яких 9.431 справа уявляла собою позови з невиконання зобов'язань у господарських договорах. З цих справ лише 276 позовних заяв містили вимоги про відшкодування збитків,

що складало близько 29% від числа позовних заяв, зв'язаних з невиконанням зобов'язань, і близько 2,2% від загальної кількості розв'язаних арбітражним судом спорів. В Арбітражному суду м.Києва позови про відшкодування збитків в 1991 році склали близько 2,1% від загальної кількості прийнятих до розгляду справ.

Труднощі процесів обґрунтування позовних вимог про відшкодування збитків, незадовільний рівень правового забезпечення права потерпілої сторони на відшкодування збитків, при наявності нестабільності економіки, інфляції, поряд з дефіцитом матеріальних і паливних ресурсів, позначилися на кількості позовів про відшкодування збитків. Так, якщо в 1988 році арбітражні суди України розглянули 2.601 позов про відшкодування збитків на суму 5 млн.крб., а в 1989 році - 2.522 позова на суму 3 млн. 783 т.крб., то в 1991 році число таких позовів скоротилося до 1.452 на суму 18 млн.449 т.крб.

Оскільки проблеми теоретичного, законодавчого і правозастосувального характеру, зв'язані з відшкодуванням збитків як формою економічної відповідальності не підлягали спеціальним комплексним дослідженням протягом майже півтора десятка років, їх сучасний аналіз з урахуванням випезгаданого є актуальним.

З огляду на сказане метою дослідження є виявлення найбільш ефективних, перспективних засобів законодавчого забезпечення і правозастосування відшкодування збитків як форми економічної відповідальності. Удосконалення законодавчої основи дозволить забезпечити суб'єктам господарської діяльності послідовне застосування права на відшкодування збитків, реалізація якого дозволить відновити майнове положення госпоргану шляхом компенсації

зроблених витрат та упущеної вигоди.

Грошова природа відшкодування збитків, яка надає цій формі відповідальності універсальний характер і визначає її значення в умовах стабільних товарно-грошових відносин, проте не виключає можливості компенсації збитків в натуральній формі, що особливо актуально, зокрема в умовах інфляції і девальвації грошової одиниці.

У зв'язку з цим, завданнями роботи є:

- визначення економічної відповідальності як виду юридичної відповідальності в господарських відносинах і з'ясування співвідношення цього поняття з поняттям цивільно-правової і господарсько-правової відповідальності;

- дослідження підстави та умов економічної відповідальності у формі відшкодування збитків;

- вивчення і аналіз правових норм, що регламентують економічну відповідальність у формі відшкодування збитків з урахуванням арбітражної практики в цій категорії спорів;

- розробка і обґрунтування пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення законодавчого забезпечення застосування збитків як форми економічної відповідальності з урахуванням їх використання як норм Господарського /Торговельного/ кодексу України.

Методологічну основу дослідження склали конституційні закони України і праці теоретиків права, цивілістів, вчених-господарників з питань відповідальності у господарській сфері, в тому числі: М.О.Абрамова, М.М.Агаркова, С.С.Алексєва, В.С.Антимонов, Д.Г.Басина, С.М.Братуся, А.Г.Бикова, В.В.Васькіна, О.В.Венедиктова, І.М.Горбунова, О.С.Йоффе, В.М.Корецького, В.І.Коростел, С.М.Ландкофа, В.В.Лаптева, В.В.Луця, М.С.Маміна, В.К.Матвєєва,

В.К.Мамутова, У.Б.Новицького, І.М.Петрова, І.Г.Побірюченка, Г.В.Пронської, Б.І.Пугінського, Ф.Л.Рабиновича, О.Я.Риженкова, А.Р.Собчака, В.Л.Слесарева, В.О.Тархова, Р.О.Халфіної та інших. В роботі аналізуються дисертаційні дослідження О.Г.Діденка, Т.І.Ілларионової, В.С.Константинової, М.С.Кріль, О.Н.Новошицького, В.В.Овстенка, В.О.Ойгензіхста і інших вчених, в яких розглядалися проблеми інституту відповідальності у господарській сфері і відшкодування збитків. Дисертант звертається до теоретичної спадщини в працях відомих російських дореволюційних вчених, зокрема, К.Анненкова, Б.Віндштейна, О.М.Гуляєва, В.Л.Ісаєнкі, Д.І.Мягера, К.Победоносцева, Г.Ф.Шершеневича.

Робота базується на аналізі значного нормативного матеріалу, нового законодавства України і матеріалів арбітражної практики. Давлять зіставлення правового регулювання процесів відшкодування збитків з англо-американською системою права, вирішенням подібних проблем в ряді країн Східної Європи.

Науковою новизною роботи є дослідження проблем відшкодування збитків у період становлення ринкової економіки в умовах інтенсивної правової реформи. В роботі здійснюється спроба не тільки виявити труднощі і суперечності законодавчого забезпечення і застосування відшкодування збитків як форми економічної відповідальності, але й визначити шляхи їх подолання з урахуванням подальшого розвитку економічних відносин.

Практична значимість дисертаційного дослідження полягає у можливості використання його матеріалів у господарській та арбітражній практиці. Висновки і рекомендації, які містяться в ньому, вже використані при розробці проекту Господарського /Торговельного/ кодексу України і можуть бути використані при вдоско-

наленні арбітражної практики за позовами про відшкодування збитків, а також процесів збору і обґрунтування суб"єктами господарської діяльності вимог про відшкодування збитків. Результати дослідження можуть бути використані в учбовому процесі при читанні курсу "Господарське право", спецкурсу "Особливості розгляду окремих категорій господарських спорів".

Результати дослідження:

- досліджена правова природа і сутність економічної відповідальності в господарській сфері;
 - обґрунтована доцільність ствердження принципу сумлінної господарської діяльності як одного з провідних принципів господарювання;
 - розкрита сутність презумпції сумлінності учасників господарської діяльності стосовно до розподілу між ними обов'язків по доказуванню своїх вимог в арбітражному процесі у позовах про відшкодування збитків;
 - обґрунтована доцільність введення в господарське законодавство і практику поняття відступного; дана порівняльна характеристика права сторони на стягнення відступного з правом вимагати відшкодування збитків;
 - стосовно специфіки господарських відносин проаналізовано підстави і умови економічної відповідальності у формі відшкодування збитків з урахуванням матеріалів арбітражної практики;
 - зроблена спроба упорядкування понятійного апарату інституту відшкодування збитків як форми економічної відповідальності.
- В дисертації аргументується необхідність подальшого удосконалення господарського законодавства, у зв'язку з чим обґрунтовуються конкретні пропозиції щодо правового регулювання відшко-

дування збитків у Господарському /Торговельному/ кодексу України, а саме:

- про встановлення поняття відступного;
- про встановлення розгорнутого поняття реальної шкоди і упущеної вигоди як видів збитків;
- про встановлення права сторони вимагати відшкодування непрямих збитків з визначенням умов реалізації подібного права;
- про визначення обставин, виключаючих відповідальність у формі відшкодування збитків;
- про відділення як видів збитків запобіжних та супутніх збитків;
- про визначення підстави і умов зменшення розміру відповідальності у формі відшкодування збитків.

Ці теоретичні положення і практичні рекомендації дисертант вносить на захист.

Апробація роботи.

Дисертація обговорювалася на кафедрі економічного права Київського університету ім.Тараса Шевченка. Основні положення та висновки дослідження відображені в двох статтях та науковій доповіді на тему "Підприємництво і відповідальність" на міжрегіональній науковій конференції молодих спеціалістів "Проблеми вдосконалення законодавства України і практики його застосування". Розроблені в дисертації пропозиції по подальшому удосконаленню господарського законодавства покладені в основу гл.21 розділу 6 "Відповідальність за господарські правопорушення" проекту Господарського /Торговельного/ кодексу України, яка стосується питань відшкодування збитків /ст.ст.6.5-6.13, 6.16-6.18/.

Мета і завдання дослідження обумовили структуру дисертації, яка складається з вступу, трьох розділів та заключення.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ І ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

У вступі обґрунтовується обрання теми дослідження, її актуальність, мета, завдання і теоретична основа праці, її наукова новизна і практична значимість.

Перший розділ - "Поняття відшкодування збитків як форми економічної відповідальності" - присвячений дослідженню, по-перше, самого поняття економічної відповідальності і, по-друге, визначенню сутності відшкодування збитків як форми економічної відповідальності.

Поступне становлення господарсько-правової концепції регулювання майнових відносин суб'єктів господарської діяльності, було зумовлене об'єктивним розвитком економічних відносин. Сучасна кардинальна зміна економічної політики держави, її переорієнтація й повернення до багатукладності, що призвели не просто до змін, а до значного оновлення усього масиву законодавства, до перегляду концепції господарського права. Чимало інститутів господарського права потребують оновлення, приведення у відповідальність з реаліями економічного розвитку, зокрема й інститут відповідальності - один з базових інструментів правового регулювання економіки.

Норми про відповідальність юридичних осіб містяться, у загальному вигляді, як мінімум, у двох самостійних галузях права - цивільному і господарському, що лягло в основу дуалізму в дослідженні питань відповідальності юридичних осіб.

Аналіз теоретичних питань юридичної відповідальності, які мають, на думку дисертанта, методологічне значення для визначення поняття відповідальності юридичних осіб, дав змогу сформулювати презумпцію сумлінності в господарській діяльності, розкри-

ти її зміст. Вважається за необхідне закріпити презумпцію сумлінності як загальну норму Господарського /Торговельного/ кодексу України.

В роботі розглядаються різні наукові підходи до визначення поняття відповідальності в господарській сфері, що мають як загальноцивільний /Б.С.Антимонов, О.С.Іоффе, Г.К.Матвєєв, В.О.Тархов та інші/, так і господарсько-правовий характер /В.К.Мамутов, В.В.Овсієнко, Г.В.Пронська та ін./. Автор дотримується думки про самостійність інституту господарсько-правової відповідальності в рамках концепції єдиного правового регулювання господарської діяльності юридичних осіб. Справді, відповідальність в господарських відносинах ширша її цивільно-правового регулювання. По-перше, вона поширюється на сферу відносин суб'єктів господарювання з органами влади і управління, по-друге, містить в собі види санкцій, які передбачає тільки господарське законодавство; по-третьє, відповідальність в господарських відносинах, настає і внаслідок недоліків у власній діяльності.

Дисертант поділяє позицію авторів /В.К.Мамутов, В.В.Овсієнко та ін./, які обґрунтували концепцію економічної відповідальності за господарські правопорушення і заперечує проти оцінки економічної відповідальності як винятково економічної категорії. В роботі визначається правова природа цього поняття та його співвідношення з поняттям майнової відповідальності.

Як правова категорія, економічна відповідальність є фактичним завданням суб'єктом господарської діяльності несприятливих наслідків майнового характеру внаслідок вжиття до нього відповідно до закону чи договору економічних санкцій. Під поняттям економічних санкцій тут розуміється система санкцій майнового

та економічного характеру, що їх нині передбачають господарське і цивільне законодавства, і які застосовуються як за ініціативою інших суб'єктів господарської діяльності, так і за рішенням спеціальних державних органів за правопорушення у сфері економіки.

Аналіз діючого законодавства України, з точки зору регламентації питань відповідальності суб'єктів господарювання, дозволяє зробити висновок, що наявний рівень правового регулювання економічної відповідальності недостатній і неспроможний забезпечити ефективність даного інституту. Одним з шляхів вдосконалення правової регламентації економічної відповідальності, на думку дисертанта є її регулювання в Господарському /Торговельному/ кодексі.

В дисертації аналізується проблема невідворотності економічної відповідальності. З цією метою розкривається зміст принципу невідворотності відповідальності в господарських відносинах, аналізується роль державного примусу щодо забезпечення вживання санкцій. Піддається критиці неоднозначність встановлення в господарському законодавстві права партнерів зафіксувати в договорі санкції за невиконання чи неналежає виконання зобов'язань, за порушення яких законодавством санкції не передбачено, а також збільшувати розміри штрафних санкцій за порушення умов договору.

Розглядаючи питання забезпечення невідворотності відповідальності, автор враховує сучасний кризовий стан економіки як один з факторів, що зумовлює необхідність впливу на рівень застосування до правопорушників насамперед, грошових санкцій. Таким чином, поряд із створенням законодавчого забезпечення механізму невідворотності економічної відповідальності в рамках Господар-

ського /Торговельного/ кодексу України для впорядкування практики застосування санкцій, виникнення заінтересованості сторін в цьому, необхідна стабілізація економічних процесів. В дисертації розглядається питання про значення, яке має в цій справі діяльність арбітражних судів як органів правозастосування і правохорони.

Підкреслюючи значення відшкодування збитків як форми відповідальності компенсаційного характеру, дисертант розглядає її співвідношення з іншими формами відповідальності, які мають в тій чи іншій мірі компенсаційний характер. Автор підтримує думку про необхідність поступового обмеження застосування залікової неустойки, оскільки це фактично призводить до підміни санкцій, нівелює штрафний характер і специфіку стягнення неустойки. Встановлення в законодавстві виняткової неустойки /ст.204 ЦК УРСР/ вважається одним із засобів обмеження права сторони, яка потерпіла, відшкодувати завдані їй збитки /ст.ст.206 ЦК УРСР/.

В дисертації досліджується співвідношення принципу реального виконання договору і права на грошову компенсацію завданих правопорушенням збитків з наступною відмовою від подальшого дотримання виконання зобов'язань. У зв'язку з цим, спираючись на досвід іноземних законодавчих джерел, пропонується ввести в національне українське законодавство і господарську практику поняття відступного як засобу припинення виконання зобов'язання. Аналіз сутності відступного передбачає такі умови його використання у господарських відносинах. По-перше, право на відступне має бути прямо передбачено у договорі сторін з визначенням умов його виникнення; по-друге, у договорі має бути визначена сума відступного як грошового відшкодування; по-третьє,

виплата відступного безумовно звільняє сторону від подальшого виконання зобов'язання та виключає вимоги про ржиття форм економічної відповідальності.

У другому розділі - "Підстава і умови економічної відповідальності у формі відшкодування збитків" проаналізовано специфічні особливості, які притаманні загальним умовам цивільно-правової відповідальності у формі відшкодування збитків у сфері господарської діяльності юридичних осіб.

Розглядаючи ті особливості, яких набуває загальноцивілістична підстава відповідальності - цивільне правопорушення в господарсько-правовій концепції, дисертант приходить до висновку про необхідність формулювання самостійного поняття господарського правопорушення. З цією метою пропонується розширене тлумачення невиконання і неналежного виконання господарського договору як складових частин господарського правопорушення з позиції науки господарського права і на основі господарського законодавства. Обґрунтовується думка, що склад цивільного правопорушення в сукупності усіх чотирьох елементів є безумовною підставою для застосування такої форми економічної відповідальності як відшкодування збитків з огляду на її історично цивілістичну сутність. Він не притаманний жодній іншій формі економічної відповідальності, що не дає підстав говорити про автоматичне поширення на сферу економічної відповідальності юридичних осіб загальноцивільного поняття складу правопорушення.

В дисертації досліджуються умови економічної відповідальності у формі відшкодування збитків. При визначенні протиправності як однієї з об'єктивних умов економічної відповідальності

у формі відшкодування збитків автор виходить із принципу сумлінності учасників господарської діяльності. На цій підставі формується як юридичне зобов'язання сторони, яка порушує свої зобов'язання по договору чи знає з урахуванням всіх обставин про неможливість виконання їх належним чином, повідомлення іншої сторони про характер і причини порушення безпосередньо по його виявленню. В іншому разі зобов'язана сторона не тільки буде позбавлена права посылатися на невжиття своїм контрагентом заходів щодо відвернення шкоди і вимагати відповідного зменшення розміру збитків, належного відшкодування за його рахунок, а й буде зобов'язана відшкодувати кредиторю збитки, що завдані внаслідок невиконання ним вилежданого зобов'язання.

Розглядаючи питання про негативний наслідок правопорушення як умову відшкодування збитків, дисертант відзначає відсутність у представників науки цивільного і господарського права єдності поглядів щодо понять "втрата", "школа" і "збиток", які вживаються для характеристики шкідливого наслідку. У запропонованому автором визначенні сутності вилежданих понять поняття "школа" є найбільш об'ємним, а поняття "збиток" характеризується насамперед як юридично значиме грошове відбиття обмеження майнових прав суб'єкта.

У дисертації аналізується легальне визначення складу збитків, обґрунтовується доцільність використання термінів "реальна школа" і "упущена вигода", досліджується зміст вилежданих видів збитків. Автор пропонує розгорнуте визначення реальної шкоди і втраченої вигоди з урахуванням певних положень, що містяться в сучасному законодавстві України. Розглядаючи проблему поділу збитків на прямі і непрямі /побічні/, значний вклад у дослідження якої вніс Г.К.Матвєєв, дисертант робить спробу об-

ґрунтування права кредитора на відшкодування непрямих збитків, пропонуючи внести відповідну норму до Господарського /Торговельного/ кодексу України. Як аргументацію можливості такої класифікації збитків використовується система видів збитків в англо-американському праві.

У дисертації досліджується причинний зв'язок як умова економічної відповідальності у формі відшкодування збитків. Розглядаючи проблему причинності, автор звертається до розроблених в радянській юридичній науці теорій причинного зв'язку. При цьому дисертант виходить із переваги об'єктивного тлумачення причинного зв'язку. У роботі першорядне значення приділяється процесу виявлення причинного зв'язку між противоправною поведінкою порушника договору і збитками потерпілої сторони. З цією метою аналізуються матеріали арбітражної практики. Досліджуючи проблему розподілу відповідальності між кількома правопорушниками, автор робить висновок про визначальну роль суб'єктивного критерію: наявності вини в поведінці кожного з них. Дисертант визначає особливості становлення причинного зв'язку в регресних відносинах. Обумовленість неспроможності сторони по договору виконати його належним чином несумлінністю третьої особи, якій було довірено загалом або частково виконання основного договору, може бути, на думку дисертанта, умовою протягнення її до відповідальності як співвідповідача.

Як суб'єктивну підставу відшкодування збитків дисертант розглядає вину сторони, яка порушила свої зобов'язання. У роботі піддається сумніву спроби деяких авторів /В.К.Мамутов, В.В.Овсієнко, Л.М.Шор та інш./ обґрунтувати необхідність відмови від застосування принципу вини у господарських відносинах і заміни його принципом завдання. У дисертації розглядається питання

про зміст вини юридичних осіб, автор приєднується до думки тих науковців /Б.І.Пугинський, Д.Н.Сафіулін та інш./, які доводять необхідність певного об'єктивізму у трактуванні даного поняття. Так, невжиття госпорганом заходів, що їх вимагає закон і які випливають із принципу сумлінності, необхідних для належного виконання зобов'язання, на думку дисертанта, свідчить про його вину.

У дисертації як особливий випадок безвинної відповідальності розглядається покладення на сторону відповідальності за вину третіх осіб. Притягнення останніх до відповідальності одночасно із стороною по договору в нинішній час фактично передбачено ст.27 АПК України. Звертається автор і до проблеми відступу від принципу відповідальності за вину на користь розширення межі відповідальності на засадах ризику, притримуючись думки, що ризик полягає в основі відшкодування там, де з точки зору права закінчується сфера відповідальності, оскільки він передбачає відшкодування як засіб захисту.

У третьому розділі "Принципи застосування і юридичні підстави відшкодування збитків" розглянуті питання вжиття заходів щодо відшкодування збитків в практичній діяльності суб'єктів господарювання.

У дисертації досліджується зміст принципів повноти, відповідності та співмірності відшкодування збитків, виявлених як специфічні принципи застосування даної форми відповідальності. Автор піддає критиці наявне у цивільному законодавстві /ст.206 ЦК УРСР/ обмеження права на відшкодування збитків в цілому чи певного виду збитків. Право сторони вимагати повного відшкодування завданих збитків, на думку автора дисертації, може бути обмежено тільки шляхом встановлення у договорі особливого порядку відшкодування збитків.

Стисло характеризує обмеження відповідальності по ряду господарських зобов'язань в умовах становлення ринкових відносин, автор відстоює необхідність поетапної відмови від подібного обмеження права на відшкодування збитків у транспортних договорах і в відносинах з капітального будівництва.

При розгляді змісту принципу відповідності відшкодування збитків, автор поділяє сформульоване у літературі /А.Г.Биков/ визначення, зміст якого в необхідності наявності відповідності між санкціями за порушення взаємозв'язаних зобов'язань. Дисертант виділяє зв'язок цього принципу відшкодування з принципом повноти, аналізує дотримання його в різних видах господарських зобов'язань. Принцип відповідності розмірів відшкодування порушується з причини невідповідності норм про відшкодування збитків /чи про відповідальність в цілому/, які регулюють різні види господарської діяльності, і насамперед ті, де одна із сторін договірних відносин несе обмежену відповідальність.

Принцип співмірності відшкодування зобов'язує враховувати винувну поведінку кожної із сторін при визначенні розмірів відшкодування збитків за рахунок кожної із них. Таким чином, цей принцип є логічним доповненням загальних засад винувної відповідальності в господарській діяльності.

У дисертації визначається значення правових презумпцій у цивільному і господарському праві у розподілі зобов'язань щодо доведення сторонами своїх вимог. Автор виходить із того, що в процесі вирішення спорів про відшкодування збитків тягар доказування обставин підпорядкований двом найважливішим правовим презумпціям: презумпції вини і презумпції сумлінності. При поданні позову про відшкодування збитків, завданих порушенням до-

говірних зобов'язань, кредитор мусить довести факт порушення зобов'язання, завдання йому збитків у певному розмірі та наявність юридично значимого причинного зв'язку між порушенням і наявними збитками. спростувавши, таким чином, презумпцію сумлінності боржника у виконанні договору. Якщо вищезгадані обставини будуть доведені, то тягар доказування переміститься на боржника, який для того, щоб уникнути відповідальності, повинен спростувати презумпцію вини у порушенні договору.

Досліджуючи питання про зміст доказів, поданих сторонами для спростування вищезгаданих презумпцій, дисертант аргументує свою позицію аналізом арбітражної практики, спираючись на оцінку арбітражними судами тих чи інших доказів. У роботі підкреслюється значення вказівок арбітражного суду на необхідність подання сторонами певних доказів їх вимог та заперечень, які містяться, як правило, в ухвалі про порушення справи.

Аналізуючи спростування боржником презумпції вини, дисертант підкреслює, що боржник у кожному конкретному випадку самостійно визначає коло тих обставин, які будуть свідчити про відсутність його вини чи послужать підставою зменшення розмірів відповідальності. Боржник, вважаючи себе винним у порушенні зобов'язання, може, однак, вимагати співмірного зменшення суми збитків, які підлягають відшкодуванню за його рахунок, якщо доведе, що порушення договору сталося з вини обох сторін. Арбітражний суд також може зменшити розмір відповідальності боржника, якщо він спростує презумпцію прийняття кредитором мір по зменшенню розміру збитків.

Для кредитора коло доказів факту порушення договору залежить від господарсько-правового змісту договірних зобов'язань

і характеру його порушення. Аналізуючи доведення кредитором наявності і розмірів збитків, завданих правопорушенням боржника, і причинного зв'язку, автор звертає увагу, по-перше, на значення організації на конкретних підприємствах роботи по обліку і обробці відповідних первинних документів, а, по-друге, на принципи і методи розрахунку належних до відшкодування сум. Дисертант вказує, що незважаючи на певну розробку прийомів і методів практичного визначення розмірів збитків, які належить повернути, в літературі /М.С.Кроль, В.К.Мамутов, В.В.Овсієнко, В.Я.Удин, І.М.Петров та інш./, наявність різних методик визначення розмірів збитків, висвітлення цих питань у інструктивних вказівках колишнього Державного арбітражу СРСР, ця проблема залишається однією з найскладніших. Насамперед, через значну варіацію на практиці складу збитків, і, як наслідок, необхідності конкретного добору доказів і прийомів їх розрахунку.

В заключенні підведені підсумки дослідження, сформульовані основні, узагальнюючі висновки. Дисертант підтримує ідею створення Господарського - Торговельного/ кодексу України, в рамках якого може бути досягнутий належний рівень правового регулювання господарської діяльності, зокрема питань економічної відповідальності суб'єктів господарювання. Відзначаючи пріоритетне значення відшкодування збитків як форми економічної відповідальності в умовах становлення і дії ринкових відносин, дисертант підкреслює необхідність удосконалення теоретичної і законодавчої бази застосування даної форми відповідальності, що буде умовою послідовного використання інституту відшкодування збитків в господарській практиці. Автор дослідження виділяє значення фактів арбітражної практики як матеріалу, який не тільки свідчить про

рівень застосування відповідальності у формі відшкодування збитків і дозволяє визначити особливості подання і обґрунтування відповідних позовних вимог, але і служить розвитку господарсько-правової теорії.

Основні положення дисертації викладені в публікаціях:

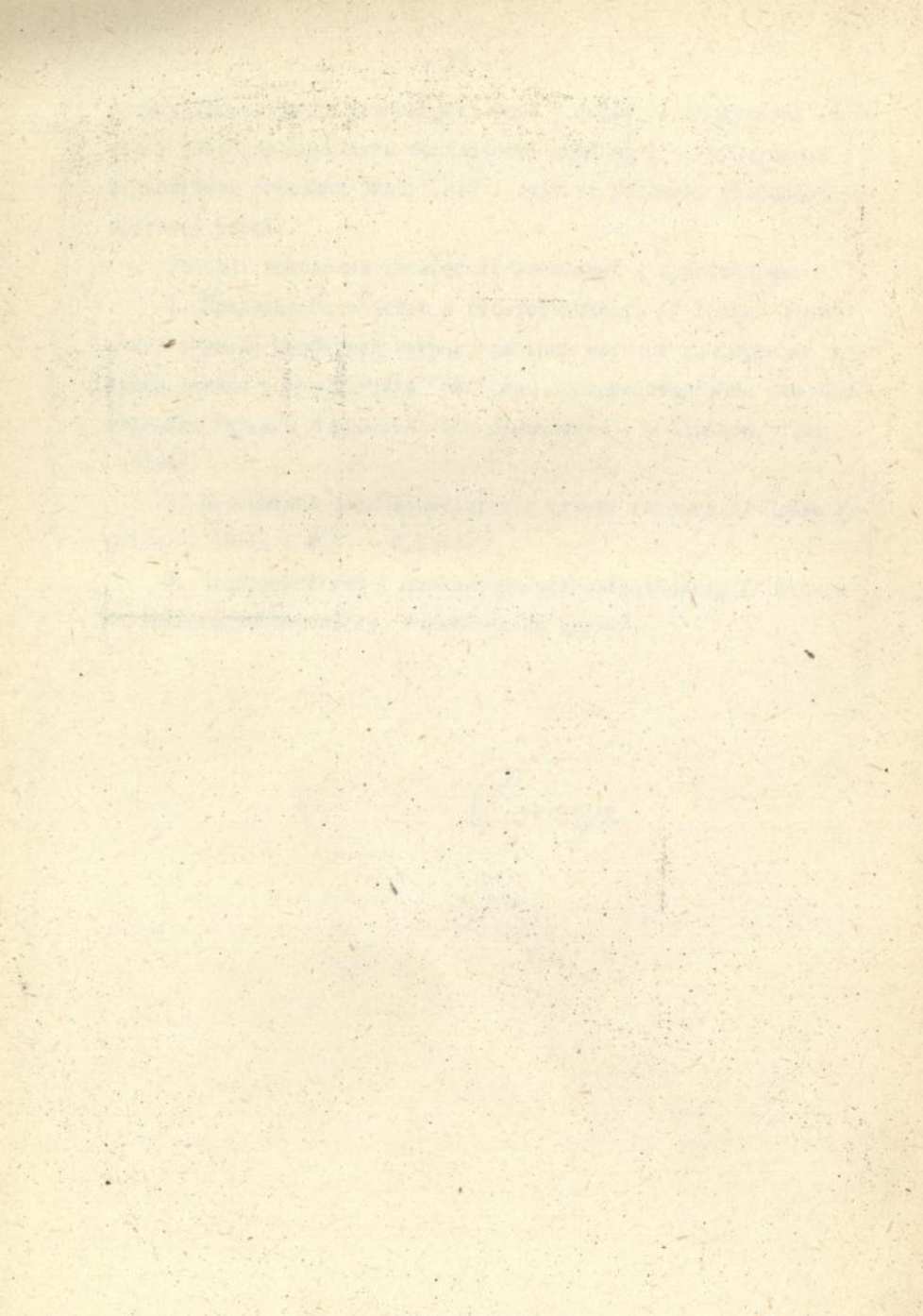
1. Предпринимательство и ответственность // Тезисы докладов и научных сообщений межрегиональной научной конференции молодых ученых и соискателей "Проблемы совершенствования законодательства Украины и практики его применения". - Харьков, 1991. - С.46-47.

2. Економічна відповідальність: окремі питання // Право України. - 1992. - № 1. - С.32-34.

3. Підприємництво і економічна відповідальність // Вісник Київського університету /прийнята до друку/.

Синяк





AB 26.765

AB 26.765